

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

5HD414 Hospodářský vývoj Dálného východu po roce 1945

TÉMA:

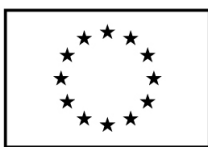
První reformní etapa v Čínské lidové republice

(1979-1989, vybrané ekonomické aspekty)

Abychom pochopili příčiny současného čínského ekonomického úspěchu, musíme **nahlédnout do minulosti**. Po vzniku ČLR Mao Ce-tungova ekonomická strategie v podstatě vycházela ze **sovětského hospodářského modelu**, který jednoznačně preferoval kvantitativní před kvalitativními cíli. Navíc Mao inklinoval k **šokové terapii**, která v podobě **Velkého skoku** vpřed výrazně přispěla k jedné z nejhorších katastrof v čínských dějinách, hladomoru, který si vyžádal odhadem 15–30 milionů životů.

Mao **zemřel v roce 1976**. Tento rok však z hlediska ekonomického vývoje ČLR a oficiální hospodářské strategie pekingské vlády nepředstavoval nějaký zásadní mezník a ani následující dva roky, které byly obdobím tvrdé mocenské hry a boje o pozici nového čínského vůdce, nepřinesly nějaké markantní ekonomické změny.

Na přelomu let 1978 a 1979 převzalo vedení čínské komunistické strany křídlo vedené Teng Siao-pchingem a ČLR se vydala na cestu složitého procesu reformem. Teng se zaměřil především na hledání **efektivních a pragmatických řešení**. Teng sledoval

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

především výsledky a až na druhém místě se věnoval prostředkům, pomocí kterých je výsledků dosaženo. Jinými slovy pokud dosáhneme toho, čeho chceme dosáhnout, na prostředcích tolik nezáleží. (Proslulým se stal jeho výrok, který vyjadřuje tuto myšlenku: „Je jedno, zda je kočka černá nebo bílá, hlavně, že chytá myši.“)

Reformní plán vznikl jako značně **flexibilní koncepcí**, jejíž realizace mohla být poměrně snadno přizpůsobena s ohledem na aktuální situaci. V době převzetí moci Teng Siao-pching poměrně přesně věděl, jaké reformní kroky by měly být v nejbližších letech realizovány, pravděpodobně však neměl jasnou představu o tom, co je **konečným cílem** plánovaných ekonomických reforem a jak hluboké změny nakonec podpoří. K důležitým obecným cílům nového reformního programu mimo jiné patřilo **zavedení tržních prvků** do socialistické ekonomiky, **decentralizace** a omezení některých pravomocí stranických orgánů. Zpočátku vnímalo vedení komunistické strany ekonomické reformy do značné míry jako **experiment** s obtížně odhadnutelnými výsledky a důsledky. Na jedné straně pekingská vláda usilovala o zásadní změnu hospodářské strategie, **stimulaci hospodářského růstu** a **celkovou modernizaci čínské ekonomiky**. Na druhé straně se obávala nastartování procesu, který by mohl v konečných důsledcích **destabilizovat komunistický režim v Číně**, popřípadě vést k jeho pádu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

K nejvýznamnějším krokům, které z velké části proběhly již v prvních letech reformního programu, patřila opatření přímo související se snahou stimulovat **agrární výrobu**. Nedostatečná výkonnost zemědělství a z toho vyplývající **potravinový deficit** působily velké obtíže vládnoucím dynastiím už ve vzdálenější minulosti. Definitivní řešení tohoto problému nepřinesl ani komunistický režim, tedy pozemková reforma, kolektivizace a následující přechod na systém komun.

Právě systém komun byl po nástupu reformního vedení definitivně likvidován a fakticky postupně nahrazen tzv. „**smluvním systémem odpovědnosti**“. V rámci tohoto nového systému se tzv. „výrobní týmy“ nebo přímo jednotlivé rolnické rodiny smluvně zavázaly dodat státu příslušné množství komodity za předem stanovené ceny. O produkci, která přesáhla určenou kvótu, mohli rolníci svobodně rozhodovat, buď ji prodali státu za zvýhodněné ceny, nebo ji mohli nabídnout na místním trhu. Smluvní systém odpovědnosti se v ČLR rychle rozšířil a stal se velmi populárním, pravděpodobně především proto, že dával rolníkům pocit větší jistoty, perspektivy a zejména v první polovině 80. let byl státem viditelně podpořen vysokými výkupními cenami. Celkového zvýšení agrární výroby mělo být a také nakonec bylo dosaženo především **přímou stimulací iniciativy rolníků**, nikoliv například cestou rozsáhlých investic do mechanizace a modernizace agrárního sektoru.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Agrární politika procházela v 80. letech bezesporu **zjevnými výkyvy**. Nová koncepce přinesla pekingské vládě i některé neopomenutelné problémy, například v souvislosti s **rozsáhlými dotacemi maloobchodních cen potravin**. Nicméně základního cíle, tj. zásadního zvýšení objemu zemědělské výroby, se podařilo dosáhnout. Reformní program mimo jiné vedl k viditelnému **zvýšení životní úrovně**, kupní síly rolníků, což se logicky projevilo i v rostoucí poptávce po průmyslových výrobcích.

Reformy týkající se **průmyslového sektoru** měly spíš **pozvolný průběh** a spočívaly v přijetí poměrně širokého souboru méně radikálních opatření. Nová koncepce byla přitom zpočátku pojata jako **experiment**, který se vztahoval jen na omezený počet podniků, tak tomu bylo v podstatě v první polovině 80. let. Rozsáhlá reforma orientovaná na průmysl byla pekingskou vládou **odstartována až v roce 1984**. V důsledku nových opatření ztratily státní nebo stranické orgány značnou část svých pravomocí při řízení továren, které byly přesunuty na podnikový management. Ředitelé mnoha továren získali oprávnění zavést **radikálnější mzdovou diferenciaci** a také větší svobodu při vybírání svých **dodavatelů a odběratelů**. V několika etapách byl v 80. letech **reformován daňový systém**. Postupně klesalo daňové zatížení průmyslových podniků, fakticky si mohly ponechat stále větší část zisku. Daňový systém v ČLR je dosud velmi složitý a nepřehledný, jde o jednu z překážek, omezujících podnikatelské aktivity zahraničních firem v této zemi.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Už v průběhu první etapy reformy byl do praxe zaveden nový model **pracovních právních vztahů**. Nové pracovní smlouvy v relativně větší míře umožňovaly vedení podniků zbavovat se například problémových zaměstnanců. I nadále však obecně zůstala **nedořešena otázka snižování počtu zaměstnanců ve státních podnicích**, která samozřejmě úzce souvisela s problematikou nezaměstnanosti. Průmyslového sektoru se také dotkla **postupná liberalizace cen**, ke které přikročila čínská vláda, s cílem kontrolovat vývoj cen především u nejdůležitějších strategických komodit. V neposlední řadě by měly být zmíněny **posuny ve vlastnické struktuře** výrobních subjektů, kdy postupně klesal podíl státních podniků na celkové průmyslové produkci.

Poněkud zanedbávanou oblastí čínské ekonomiky zůstával v 80. letech **terciární sektor**. Relativně malá pozornost věnovaná sektoru služeb do jisté míry korespondovala s **nízkým podílem** této části ekonomiky na tvorbě HDP, ve srovnání s vyspělými demokratickými státy ale také řadou rozvojových zemí (*v ČLR podle odhadů cca 14 až 30 %*). Navíc si je nutné uvědomit, že v 80. letech byl v mnoha zemích sektor služeb v podstatě vnímán jako **nejperspektivnější** a jeho rozvoj měl například zabránit nárůstu nezaměstnanosti. V ČLR začala reformní opatření měnit například podobu **distribučního procesu**, do kterého vstoupily nestátní subjekty zabývající se dopravou a prodejem zboží. Ve větší míře se tyto změny projeví na úrovni maloobchodu spíše než velkoobchodu.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

V polovině 80. let se ČLR rozhodla reformovat svůj stávající **jednostupňový bankovní systém** tak, aby se více přiblížil dvoustupňovému bankovnímu systému tržních ekonomik. V praxi to znamenalo potvrzení statutu Čínské lidové banky jako centrální banky jediné oprávněné emitovat čínskou měnu. Současně ale začaly vznikat **nové specializované banky** (například Čínská průmyslová a obchodní banka, Čínská zemědělská banka), které se zaměřily například na poskytování úvěrů v rámci vybraného segmentu čínské ekonomiky. Tento proces vedl k značnému rozšíření úvěrového systému a částečně také k efektivnějšímu využívání peněžních zdrojů. Na druhé straně bankovníctví zůstalo v podstatě zcela pod kontrolou státu a přidělování úvěrů bylo i nadále významně ovlivňováno neekonomickými faktory.

Po vyhlášení reformního programu začaly hrát významnější roli **zahraničně ekonomické vztahy ČLR**. Nové reformní vedení si uvědomilo, že celkové modernizace komunistické Číny a také například zvýšení její exportní výkonnosti bude snadněji dosaženo za pomoci zahraničních technologií a kapitálu. Logickým předpokladem úspěchu podobné strategie se stala snaha o v podstatě **nekonfliktní zahraniční politiku**, tedy alespoň ve vztahu k významným tržním ekonomikám, k významným demokratickým státům.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Proces **tzv. otevírání Číny** se stal specifickou a často připomínanou kapitolou reformního programu. Už v roce 1979 byly legislativně vymezeny různé typy podniků se zahraniční účastí nebo zcela vlastněné zahraničním subjektem. Z vládních plánů bylo patrné, že se čínské vedení bude snažit směřovat **zahraniční kapitál především do pobřežního pásma**, zatímco vnitrozemí mělo zůstat stranou západního vlivu. ČLR definovala několik druhů tzv. otevřených oblastí. Zdaleka nejznámější formou se staly **zvláštní hospodářské zóny**, ve kterých byl zaveden pro zahraniční investory zvýhodněný daňový systém, sníženy celní tarify, vybudována nová infrastruktura. Výběr lokalit, kde byly budovány zvláštní hospodářské zóny, nebyl samozřejmě náhodný a úzce souvisel s **geografickou blízkostí** některého z „potenciálních investorů“ (tj. Hongkongu, Tchajwanu, Macaa) (*Šen-čen, Ču-chaj, Šan-tchou a Sia-men*). Do značné míry se právě zvláštní hospodářské zóny staly velkým symbolem překotného rozvoje, zásadních změn reformní éry.

Pozornost je především věnována **Šen-čenu**, který leží na severní hranici Hongkongu a který prožil opravdu výjimečný příběh. Na přelomu 70. a 80. let byla oblast kolem města Šen-čen „zapomenutou zemí“ převážně agrárního charakteru a žilo zde řádově několik desítek tisíc lidí. Už v průběhu 80. let Šen-čen velmi rychle expandoval, obrovské částky pohltila výstavba moderní dopravní infrastruktury nebo například jaderné

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

elektrárny. Na konci dekády žil v Šen-čenu už přibližně jeden milion obyvatel, dnes už má podle odhadů 10–14 milionů obyvatel.

Celkový **úhrn smluvně zajištěných zahraničních investic** v ČLR dosáhl v 80. letech hodnoty přibližně sto miliard dolarů. Nicméně je nutné přiznat, že většina z nich (asi 60%) zůstala pouze na papíře, tedy nebyly nikdy realizovány.

80. léta byla mimo jiné obdobím výraznější **expanze a také liberalizace zahraničního obchodu**, která přispěla k vytvoření silnější konkurence na čínském trhu. Rychle **narůstal počet subjektů** oprávněných k realizaci zahraničního obchodu. Pekingská vláda se snažila podpořit zejména takové dovozy, které mohly urychlit, usnadnit hospodářský růst a zvýšit exportní výkonnost (například dovoz různého strojního zařízení nebo nákladních automobilů).

V první reformní etapě prošly viditelnou změnou i **československo-čínské ekonomické vztahy**. Reformní proces a nastartování hospodářské konjunktury v ČLR v podstatě vytvořily příznivé podmínky k rozšíření vzájemného obchodu v době, kdy byly již exportní příležitosti Československa značně omezené. Také ČLR se nebránila expanzi vzájemných obchodních vztahů, které byly na rozdíl od minulosti do velké míry **zbaveny politického podtextu**. Zájem o obchod s Československem (a ostatními střeoevropskými státy RVHP) obvykle vzrostl ve chvíli, kdy musela ČLR čelit

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

výraznějšímu deficitu obchodní bilance a nedostatku devizových prostředků na nákupy z rozvinutých tržních ekonomik. Československo v podstatě dokázalo využít nových příležitostí na čínském trhu, třebaže s určitým zpožděním **ve druhé polovině 80. let.**

Na druhé straně, expanze československo-čínského obchodu z druhé poloviny 80. let by neměla být přeceňována a bezesporu měla i **kontroverzní stránky**. Zatímco význam ČLR jako cílového trhu pro československé producenty postupně narůstal, postavení Československa v zahraničním obchodu ČLR se v podstatě neměnilo. Jinými slovy z hlediska komunistické Číny nebyla konjunktura československo-čínského obchodu něčím mimořádným, spíš v základních rysech odpovídala celkovému růstu čínského zahraničního obchodu.

Rovněž je přinejmenším sporné, zda byla z čistě ekonomického hlediska tato expanze vzájemného obchodu přínosem pro československou stranu. První reformní etapa se podstatně **lišila od situace v 50. letech**, kdy byl rozvoj československo-čínského obchodu výrazně podpořen politicko-ideologickou spřízněností obou režimů a také omezeným spektrem potenciálních obchodních partnerů ČLR. Ve srovnání s minulostí ČLR v 80. letech zjevně **posílila svou vyjednávací pozici**.

Některé prameny naznačují, že uzavření přinejmenším některých kontraktů v 80. letech bylo především **otázkou prestiže pro československou stranu**. Československo odsouhlasilo i konkrétní obchodní případy, u nichž bylo již v okamžiku podpisu zjevné,

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

že skončí **ztrátou**. Nejvýznamnějším z nich se stal případ tepelné elektrárny Šen-tchou. Jedním z argumentů, které se opakovaně objevují v dostupných archivních pramenech a které měly podobnou taktiku obhájit, byla poněkud pochybná dlouhodobá vize československé komunistické vlády, podle které podobné „ztrátové obchody“ měly pomoci československým podnikům k lepší pozici na čínském trhu v budoucnu, což byl předpoklad v podstatě zcela mylný.

Současně si je nutné uvědomit, že větší vývozy z Československa do ČLR byly do značné míry podpořeny **uměle zavedenými instrumenty**, které dávaly tomuto vývozu částečně „netržní charakter“ a které byly po roce 1989 likvidovány. Mám na mysli, především využívání **clearingového systému** v kombinaci s **barterem**.

Výsledky první reformní etapy, která skončila dramatickými událostmi roku 1989, by neměly být interpretovány v nějakém jednoznačném duchu (ať už negativně nebo pozitivně). Základní statistický obraz ekonomického rozvoje ČLR v 80. letech působí na první pohled **impozantně**. Hrubý domácí produkt vykazoval v průměru přibližně 10% nárůst, průmyslová výroba dokonce více než 12%. Celkový dojem z této expanze výrazněji nemění ani skutečnost, že vysoké procentuální přírůstky částečně souvisely s poměrně **zaostalou ekonomickou základnou**, kterou disponovala ČLR na počátku reformního procesu. Objem produkce obilovin, jeden z klíčových ukazatelů,

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

**MS
MT**
MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

vzrostl o zhruba 50 %, přičemž populace ČLR se ve stejném období zvýšila o přibližně 17 % (z 970 milionů na 1,13 miliardy). Průměrná roční nominální mzda vzrostla trojnásobně, reálná mzda asi o 60 %. Postupně, třebaže nepříliš rychlým tempem, se také měnilo postavení ČLR ve světové ekonomice.

Na druhé straně by bylo bezesporu chybou si reformní proces a jeho výsledky idealizovat. Reformní program ve své počáteční fázi vykazoval některé **nedostatky** a čínská ekonomika se v 80. letech musela opakovaně potýkat s významnými problémy. V této souvislosti může být připomenut například nárůst **inflace** a **pasivního salda** zahraničního obchodu v polovině 80. let nebo komplikovaná otázka **dotací státním podnikům**. V průmyslovém sektoru byla zjevná diferenciací podniků podle celkové výkonnosti, produktivity práce. V podstatě se jednalo o rozdíly mezi státními podniky a ostatními výrobními subjekty. Ani vývoj v rychle expandujících zvláštních ekonomických zónách nebylo možné považovat za optimální (bez nedostatků). Připomenuta by měla být i obtížně sledovatelná **problematika nezaměstnanosti** a problém **korupce**. Vztít v úvahu samozřejmě musíme i důsledky, které nemají ekonomický nebo pouze ekonomický rozměr. Například rostoucí disparitu v čínské společnosti, sílící regionální rozdíly nebo ekologické aspekty hospodářské expanze.

Je však možné souhlasit s názorem většiny ekonomů a historiků, kteří nehledě na uvedené nedostatky a problémy, hodnotí první reformní etapu jako **v podstatě úspěšnou**

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

– ať už je posuzována z hlediska komparace s předcházejícím obdobím nebo jako základ, východisko pro další reformní fázi.

Na závěr několik poznámek, základních informací k objektivním překážkám, které komplikují seriózní analýzu a tedy hodnocení první reformní etapy v ČLR. Využitelnost **nevydaných pramenů**, mimo jiné s ohledem na období, které téma zahrnuje, je mírně řečeno, značně komplikovaná. Přístup k relevantním nevydaným pramenům, které se týkají období 1979-1989, je v Čínské lidové republice výrazně omezen a práce s těmito prameny, tak jak ji známe z našeho prostředí, je pro badatele prakticky nemyslitelná. Naopak **vydané prameny** patří k nejvýznamnějším zdrojům informací, ze kterých ekonomové a historikové vycházejí. Především se jedná o různé statistické ročenky, přehledy a další materiál vydaný čínským statistickým úřadem. V ČLR je dostupný poměrně rozsáhlý soubor statistik zahrnující údaje o všech sektorech čínské ekonomiky v první reformní etapě, včetně podrobných údajů za jednotlivá výrobní odvětví, popřípadě o produkci konkrétních komodit. Samozřejmě prameny vydané čínským statistickým úřadem mají také některé nedostatky a je nutné je například srovnávat s kvalifikovanými odhady některých mezinárodně uznávaných institucí (například Mezinárodního měnového fondu nebo OSN).

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

Doporučená literatura (výběr):

BAKEŠOVÁ Ivana, Čína ve XX. století. Olomouc : Univerzita Palackého, 2001-2006. - 3 sv.

BREZNITZ, Dan. Run of the red queen: government, innovation, globalization, and economic growth in China [online]. New Haven [Conn.]: Yale University Press, 2011

FAIRBANK, John K. Dějiny Číny. Praha : NLN, Nakladatelství Lidové noviny, 2010. -- 665 s. : il., mapy, portréty ; 22 cm.

LARDY Nicholas R. Integrating China into the global economy. Washington, D.C. : Brookings Institution Press, 2002.

FÜRST Rudolf. Česko-čínské vztahy po roce 1989 . Karolinum, 2010.

SKŘIVAN Aleš. Československý vývoz do Číny 1918-1992. Praha : Scriptorium, 2009.

SKŘIVAN Aleš. Hospodářské reformy v ČLR v letech 1979-1989. Praha : Univerzita Karlova v Praze - Filozofická fakulta, 2007.

SKŘIVAN Aleš. Teng Siao-pching : první muž Říše středu /Praha : Epoque, 1996.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

MINISTERSTVO ŠKOLSTVÍ,
MLÁDEŽE A TĚLOVÝCHOVY

TOMÁŠEK Michal. Dějiny čínského práva. Praha : Academia, 2004.

TOMÁŠEK Michal. Právní systémy Dálného východu. Praha : Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2016-2019. -- 2 svazky

ZNAMENÁČEK Martin,. Čínská ekonomika - hlavní změny a perspektiva. Praha : Vysoká škola ekonomická, 1996.

EVROPSKÁ UNIE
Evropské strukturální a investiční fondy
Operační program Výzkum, vývoj a vzdělávání

Toto dílo podléhá licenci Creative Commons
Uveďte původ – Zachovejte licenci 4.0 Mezinárodní.

